

Divisionen för främjande och förvaltning

Kompetenscentrum för jordbrukets vattenhushållning

Regeringen har gett Jordbruksverket i uppdrag att inrätta ett kompetenscentrum för *hållbar hantering av vatten i jordbruket*. Uppdraget är en del i regeringens handlingsplan för att nå målen i den nationella livsmedelsstrategin. Uppdraget ska genomföras under perioden 2017 fram till utgången av 2019 och slutredovisas den 28 februari 2020.

I det här beslutet läggs inriktningen för kompetenscentrum fast genom att beskriva verksamhetens mål, innehåll, avgränsning, målgrupp och plats i Jordbruksverkets organisation. Inom de ramar som det här beslutet ger fortsätter arbetet med att, i nära kontakt med målgruppen och andra aktörer, både på och utanför Jordbruksverket, mer detaljerat utforma verksamheten.

Uppdraget från regeringen

Kompetenscentrum för hållbar hantering av vatten i jordbruket ska bidra till förutsättningar för en strategisk och systematisk hantering av jordbrukets vattenfrågor samtidigt som relevanta nationella miljömål nås i syfte att säkra jordbruksmarken som produktionsresurs. Verket ska bland annat genomföra och initiera kunskaps- och kompetensåtgärder, omvärldsbevakning och samverka med andra myndigheter.

Bakgrunden till uppdraget är regeringens bedömning¹ om att ökad livsmedelsproduktion förutsätter att företagen har tillgång till produktiva mark- och vattenresurser, att jordbruksmarkens bördighet bör behållas och utvecklas och att kompetensen om markavvattning och hanteringen av vatten i ett landskapsperspektiv bör stärkas.

Liksom alla åtgärder i livsmedelsstrategins handlingsprogram ska verksamheten bidra till livsmedelsstrategins vision om att den svenska livsmedelskedjan år 2030 är globalt konkurrenskraftig, innovativ, hållbar och attraktiv att verka inom.

¹ Avsnitt 7.6 i prop. 2016/17:104 En livsmedelsstrategi för Sverige

Uppdraget är en åtgärd inom livsmedelsstrategins strategiska område *Regler och villkor* vars mål är att utformningen av regler och villkor ska stödja målet om en konkurrenskraftig och hållbar livsmedelskedja där produktionen ökar.²

Kompetenscentrums innehåll och avgränsning

Verksamhetsidé

Med utgångspunkt från regeringens uppdrag och innehållet i livsmedelsstrategin har vi formulerat en verksamhetsidé:

Kompetenscentrum för jordbrukets vattenhushållning ska genom samverkan bidra till att öka myndigheternas kompetens om jordbrukets vattenhushållning. Kompetenslyftet ska medverka till att tillämpning och utveckling av regler och andra styrmedel som påverkar jordbrukets vattenhushållning stödjer Livsmedelsstrategins mål om en konkurrenskraftig och hållbar svensk livsmedelsproduktion.

Vi sammanfattar hantering av vatten i jordbruket i begreppet jordbrukets vattenhushållning.

Jordbrukets vattenhushållning

Rätt mängd vatten vid varje tidpunkt för grödans tillväxt, bärighet för maskiner och begränsad miljöpåverkan. Omfattar åtgärder för avvattning och bevattning

Med hänvisning till propositionen som lyfter fram markens bördighet begränsar vi oss till vattenhushållning kopplad till växtodling. Vi är i första hand inriktade på optimal tillgång till vatten för växtodling men en hållbar produktion kräver också hänsyn till vattenkvalitet och effekter på miljön. Det handlar om att skapa rätt förutsättningar för odling på det enskilda fältet men för att nå dit måste vi förhålla oss till vattnet i ett landskapsperspektiv. Vi har fokus på produktion av grödor men behöver även väga in andra samhällsbehov, exempelvis vattenförsörjning och vatten till djurhållning.

Uppdraget handlar om att öka kompetensen om jordbrukets vattenhushållning inom Jordbruksverket och på andra myndigheter. Det handlar därmed inte om att öka jordbrukarnas kompetens. Kompetensökningen ska medverka till att berörda myndigheter har den kunskap och kompetens som behövs för att utveckla och tillämpa regler och andra styrmedel som

² Avsnitt 5.6.1 i prop. 2016/17:104 En livsmedelsstrategi för Sverige

påverkar jordbrukets vattenhushållning samt att ta fram de underlag som regering och riksdag behöver för att utveckla politik och lagstiftning.

Exempel på regler och andra styrmedel

En lång rad regler och andra styrmedel påverkar förutsättningarna för att jordbrukaren ska kunna få till stånd optimala vattenförhållanden på sin jordbruksmark. Vi listar några nedan för att göra sammanhanget tydligare.

- *Vattenbestämmelser i miljöbalken*

I miljöbalken, framförallt i det 11:e kapitlet, finns bestämmelser om markavvattning och vattenuttag som har stor betydelse i arbetet med att upprätthålla och anpassa jordbrukets vattenhushållning.

- *Vattendirektivet*

Dikning och andra vattenhushållningsåtgärder innebär en påverkan på de fysiska förhållandena i vattendragen och pekas ut som en av de större orsakerna till att många vattenförekomster inte uppnår god ekologisk status. Det är viktigt att samtliga åtgärder, både för att minska övergödning och för att minska fysisk påverkan, utformas med hänsyn till jordbrukets vattenhushållning.

- *Jordbrukarstöden, landsbygdsprogrammet*

Jordbrukarstöden och landsbygdsprogrammet är viktiga styrmedel för att utveckla jordbruket och minska dess miljöpåverkan. Stöden kan användas för att stimulera åtgärder som förbättrar vattenhushållningen och därmed förutsättningarna för livsmedelsproduktion. De kan även användas för åtgärder som är önskvärda av andra skäl men som, om kompetens saknas, kanske i onödan får negativa effekter på vattenhushållningen.

- *Regler om dikningsföretag och andra vattensamfälligheter*

Många vattenanläggningar, särskilt anläggningar för avvattning berör flera fastigheter och förvaltas ofta av samfälligheter. Ett välfungerande regelverk för samfälligheter är viktigt för underhåll och anpassning av jordbrukets avvattning. Reglerna om vattensamfälligheter finns framförallt i lag (1998:812) med särskilda bestämmelser om vattenverksamhet.

Exempel på frågor som väntar på svar

Jordbrukets vattenhushållning omfattar många områden från det enskilda fältet till vattnets kretslopp i hela landskapet, på och under markytan, i samspel med andra verksamheter som använder och påverkar vattnet och i samspel med naturmiljön.

Några aktuella frågor inom området är:

- *Hur ser dräneringsbehovet ut nu och i framtiden?*

Förändringar i klimatet men även förändringar i odlingsteknik, växtföljder, miljökrav och kostnader för att underhålla och nyanlägga dränering gör att behovet av dränering förändras.

- *Hur underhåller man ett dike utan att skada vattenmiljön?*

Efterhand minskar dikets kapacitet på grund av det växer igen, sedimentansamlingar och andra hinder. Flertalet diken behöver därför underhållas, något som innebär en kraftig påverkan på miljön i diket.

- *Hur förvaltas bäst vattenanläggningar som berör flera fastigheter?*

Många diken är gemensamma för flera fastigheter och ska enligt tillståndsbeslutet förvaltas av en samfällighet. På grund av ändrade fastighetsindelningar är dessa ofta inaktuella. I många fall har de helt fallit i glömska och diken förvaltas genom andra samverkansformer. Vilken betydelse har detta för dräneringen av den svenska jordbruksmarken? Vilka samverkansformer är från ett samhällsekonomiskt perspektiv mest ändamålsenliga?

- *Hur påverkar markavvattningen grundvattenbildningen?*

Dränering av jordbruksmark innebär att nederbörd avleds via ledningar och diken istället för att bidra till grundvattenbildning. Hur stor är denna påverkan? Vad är en rimlig avvägning mellan behovet av dränering och behovet av grundvatten? Hur kan markavvattningen utformas för att begränsa denna påverkan?

- *Vilket behov och vilka möjligheter finns av att lagra vatten från vinter till sommar?*

Förväntade klimatförändringar tillsammans med de senaste årens vattenbrist har satt fokus på behovet av att kunna säkerställa tillgången på vatten för bevattning av jordbruksgrödor.

Frågeställningarna ovan belyser något av bredden på det område som kompetenscentrum ska verka inom. Att komma fram till i vilka former och i vilken omfattning kompetenscentrum ska bidra till att besvara dessa och liknande frågor är en viktig del i det fortsatta arbetet med prioriteringar och utformning verksamhetens innehåll.

Viktigt med samverkan

Jordbrukets vattenhushållning är inte bara ett brett område i sig. Det samverkar med och påverkar även en rad andra områden t.ex. den allmänna vattenförsörjningen, avvattnings- och infrastruktur, skogsbrukets behov av avvattnings- och arbetet med god ekologisk status i hav, sjöar, vattendrag och grundvatten. Kompetenscentrum för jordbrukets vattenhushållning har inte möjlighet att på egen hand täcka in hela det här området. För att nå framgång behöver vi därför samverka med andra myndigheter och övriga aktörer, forskare, rådgivare, entreprenörer, intresseorganisationer och jordbrukare framför allt på nationell nivå men även internationellt.

Vi behöver identifiera de aktörer som har kunskap inom området, vi behöver identifiera projekt som syftar till att öka kunskapen om en hållbar vattenhantering och vi behöver identifiera vad vi kan bidra med och vilken kunskap vi har ansvar för att ta fram.

Viktigt att prioritera och inte arbeta dubbelt

Det tas just nu många initiativ och det pågår en lång rad projekt, processer och aktiviteter inom vattenområdet. Drivkrafterna är flera. Just nu är extremt låga grundvattennivåer en stark drivkraft. Dricksvattenförsörjningen, livsmedelsförsörjningen och arbetet med vattenförvaltningen har berörts tidigare. Sedan några år tillbaka är de flesta medvetna om behovet av att anpassa vattenhanteringen till ett förändrat klimat som innebär både mer och mindre vatten. Sverige har ett starkt engagemang i arbetet med Agenda 2030 som har stark koppling till både vattenhantering, livsmedelsproduktion och miljöfrågor.

En viktig utmaning för kompetenscentrum blir därför att, bland alla de projekt som vi identifierar, prioritera fram och engagera oss i de projekt som ger störst förutsättningar att nå verksamhetens mål.

Ytterligare en utmaning är att i samverkan med andra aktörer försöka medverka till att undvika parallella processer och dubbelarbete.

Viktigt att nå målgruppen

För att nå syftet med verksamheten räcker det inte med att öka kompetensen om jordbrukets vattenhushållning i allmänhet. Vi behöver nå ut till de personer på myndigheterna som tillämpar och utvecklar styrmedel som påverkar förutsättningarna för jordbrukets vattenhushållning.

I många fall sker utvecklingen av nya styrmedel och styrmedelstillämpning i samma process eller åtminstone av de personer på myndigheterna som är inblandade i processer för att utveckla kunskap. I andra fall utvecklas och tillämpas styrmedel i andra delar av myndigheterna.

Vi behöver därför identifiera och hitta former för att säkerställa kunskapen när dem som arbetar med utveckling av nya styrmedel och styrmedelstillämpning som har betydelse för jordbrukets vattenhushållning.

Konkreta aktiviteter

Inom uppdraget ska vi genomföra och initiera kunskaps- och kompetensåtgärder, omvärldsbevakning och samverka med andra myndigheter.

För att åstadkomma detta behöver vi inom kompetenscentrum arbeta med tre typer av aktiviteter:

Utveckla kunskap	Kommunicera	Styra och följa upp
Generellt		
<p>Utveckla kunskap kommer vi dels att göra genom utredningar – både egeninitierade och sådana som åläggs oss, som exempelvis regeringsuppdraget <i>Avvattning i ett förändrat klimat</i>. Därtill kommer vi behöva samverka med andra berörda aktörer och medverka i deras projekt, exempelvis projektet <i>Fysisk påverkan i jordbruksvatten</i> tillsammans med Havs- och Vattenmyndigheten.</p> <p>I utveckling av kunskap ligger också delar av kommunikation – både för att förmedla kunskap och utveckla den egna kunskapen.</p>	<p>Vi behöver säkerställa att den kunskap vi har och kommer utveckla når ut till målgruppen. Dels menar vi att det är viktigt med personlig kommunikation genom att anordna egna och delta i andras seminarier samt att medverka i relevanta nätverk. Därtill behöver vi utveckla informationen på Jordbruksverkets hemsida och utveckla andra möjliga informationskanaler.</p> <p>Kommunikation är också ett medel för egen kunskapsutveckling genom inhämtning av kunskap och influenser från andra aktörer.</p>	<p>För projektets genomförande behöver vi styra, administrera och löpande följa upp det arbete vi gör. Uppföljning behövs av både resurser och innehåll för att styra verksamheten mot uppsatta mål. Därtill ska en årlig återrapportering göras till regeringen.</p>
Arbete under hösten 2017		
<p>a. Hantera pågående utredningar och åtaganden:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kartläggning av behovet av åtgärder för att klara avvattningen av jordbruksmark i ett förändrat klimat. (regeringsuppdrag) - Fysisk påverkan i jordbruksvatten, ett dialogprojekt med HaV - Medverkan i en EU-gemensam arbetsgrupp inom vattendirektivsarbetet som arbetar med jordbruksdränering och fysisk påverkan <p>b. Kartlägga målgrupp, andra aktörer, kunskapsläget pågående aktiviteter och analysera kompetensbehov.</p>	<p>a. Arbeta fram en kommunikationsplan för hela projektet.</p> <p>b. Börja bygga en hemsida på Jordbruksverkets webb kring projektet.</p> <p>c. utveckla ett samarbete med intern kommunikator</p>	<p>a. Utifrån kartläggningen formulera och förankra en verksamhetsplan för 2018 och 2019.</p> <p>b. Utveckla formerna för uppföljning av arbete, resurser och mål.</p>

Leveranser under hösten2017		
a. Kunskapsunderlag för vidare arbete inom vattendirektivet. b. Rapport kartläggning av aktörer och deras pågående aktiviteter	En beskrivning för berörda aktörer som tydligt förmedlar vad vi ska göra.	Verksamhetsplan 2018-2019 Beskrivning av nuläge för vidare uppföljning
Leveranser på längre sikt		
En bredare, djupare, mer spridd och bättre förankrad kunskap såväl internt som externt.	Tydlig och samlad kommunikation externt kring jordbrukets vattenhushållning.	

En viktig framgångsfaktor är att hitta rätt balans mellan att bygga kunskap och att kommunicera. Vår bedömning är att vår kunskap kan växlas upp i större omfattning om en väl avvägd del av tiden läggs på utredningar. Dock är det viktigt att fortsätta utveckla också vår egen kunskap men i ett första skede är utmaningen att förmedla kunskap som finns och utveckla de sammanhang och de arbetssätt där den används. Kunskapscentret måste jobba för att uppnå en blandning av att göra utredningar i egen regi och att vara beställare av utredningar. Det handlar om att balansera flexibilitet, influenser med kort- och långsiktiga perspektiv i verksamheten.

Kompetenscentrums plats i Jordbruksverkets organisation

Kompetenscentrums verksamhet omfattar i stor utsträckning frågor som Jordbruksverket redan arbetar med eller ser behov av att arbeta med.

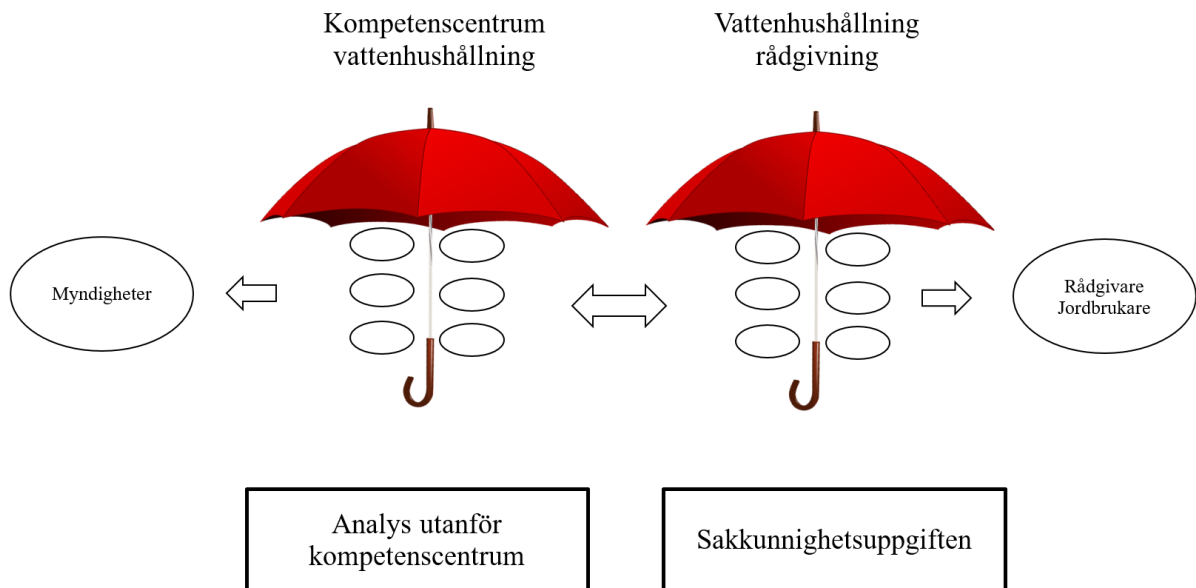
Tydliggör Jordbruksverkets uppdrag

Regeringens beslut om att inrätta ett kompetenscentrum innebär

- att vattenhushållningens betydelse för markbördighet och livsmedelsproduktion understryks,
- att fokus på jordbruksmarkens produktionsförmåga inom miljökvalitetsmålet Ett rikt odlingslandskap blir tydligare,
- att Jordbruksverket får ett tydligt uppdrag att lyfta fram vattenhushållningens betydelse i avvägningen mellan olika intressen och diskussioner med andra myndigheter,
- att Jordbruksverket får ett tydligt uppdrag att bidra till att öka kompetensen och bistå andra myndigheter med kunskap inom området, samt
- att Jordbruksverket ges möjlighet att lägga mer resurser inom vattenhushållningsområdet.

Vattenhushållning på Jordbruksverket

Det faktum att vi delvis redan arbetar med de här frågorna gör att vi relativt enkelt kan inordna kompetenscentrum i nuvarande organisation. Vattenhushållningsrelaterad verksamhet på Jordbruksverket kan schematiskt delas upp i fyra delar, två större och två mindre, se figur 1.

Från rådgivningsenheten söder drivs ett kompetensutvecklingsprojekt inom Jordbruksverkets vattenhushållning. Projektet finansieras med medel ur landsbygdsprogrammet och har som mål att öka kompetensen hos rådgivare, entreprenörer, konsulter och lantbrukare för ökad konkurrenskraft och minskad miljöpåverkan. Projektet illustreras av det högra paraplyet i figuren. Under paraplyet finns ett antal ringar som illustrerar de aktiviteter som genomförs inom ramen för projektet.

Kompetenscentrum för jordbrukets vattenhushållning drivs på motsvarande sätt av miljöanalysenheten och illustreras av det vänstra paraplyet i figuren. I en rad utredningar samverkar miljöanalysenheten regelmässigt med utredningsenheten. När det är lämpligt kan medarbetare från rådgivningsenheten medverka i aktiviteter inom kompetenscentrum och medarbetare från miljöanalys- samt utredningsenheten medverka i aktiviteter inom vattenhushållningsprojektet.

Utöver dessa båda större verksamheter finns dels en del vattenhushållningsrelaterade uppdrag, främst på miljöanalysenheten, som inte ryms inom kompetenscentrums avgränsning, dels frågor relaterade till rollen som markavvattnings-sakkunniga enligt lag (1998:812) med särskilda bestämmelser om vattenverksamhet som hanteras på miljöregelenheten och till viss del av kundavdelningen.

Samordning och samsyn viktigt för framgång

En viktig framgångsfaktor är att vi lyckas ta vara på möjligheter till samordning och hittar synergier mellan de olika verksamheterna. Det är också viktigt att vi har en samsyn och inte förmedlar olika budskap. Samordningen hanteras genom de ordinarie samordningsfunktionerna på växt- och miljöavdelningen.

Förhållandet mellan de båda större verksamheterna beskrivs i tabellen nedan.

Kompetenscentrum vattenhushållning	Vattenhushållning rådgivning
<ul style="list-style-type: none">- Riktat sig mot andra myndigheter- Leds från miljöanalysenheten- Medarbetare från andra enheter bidrar med kompetens- Samverkar med vattenhushållning rådgivning när det finns synergier	<ul style="list-style-type: none">- Riktat sig mot rådgivare, konsulter, entreprenörer och jordbrukare- Leds från rådgivningsenheten syd- Medarbetare från andra enheter bidrar med kompetens- Samverkar med kompetenscentrum vattenhushållning när det finns synergier

Samordning via vattenhushållningsgruppen och på delprojektnivå

Resurser och budget

Jordbruksverket får använda högst 3 miljoner kronor per år under perioden 2017 till utgången av 2019 för att genomföra uppdraget.

Huvudelen av anslaget kommer att användas för egen personal och köpta tjänster.

Basen för verksamheten finns på miljöanalysenheten. En process för att rekrytera ytterligare personer med vattenhushållningskompetens till enheten har påbörjats. De som anställs behövs dels för att arbeta i kompetenscentrum, dels för att avlasta nuvarande personal så att de kan lägga mer tid i kompetenscentrum.

Vi kommer även att ha behov av personal från andra enheter. Främst handlar det om personal inom vattenhushållningsgruppen men även personal med annan kompetens kan bli aktuell. Eftersom kommunikation är en viktig del av verksamheten har vi för avsikt att knyta en resurs från kommunikationsenheten till projektet. Det handlar framförallt om strategiskt kommunikationsstöd.

Vi ser också behov av att köpa in externa tjänster. Det behövs för att komplettera den kompetens som finns på myndigheten. Under förutsättning att det finns en bra balans mellan egen personal och köpta tjänster så ger det också en möjlighet att utveckla den egna personalen.

Fördelningen mellan egen personal och konsulter påverkas av hur väl vi lyckas med rekryteringar och vilka konkreta frågeställningar som blir resultatet av kommande kartläggning och prioritering. Fördelning av anslag mellan olika år och olika kostnadslag hanteras i ordinarie budgetprocess.

I detta ärende har divisionsdirektören Håkan Henrikson beslutat. Tomas Johansson har varit föredragande. I den slutliga handläggningen har också Olof Johansson, Else-Marie Mejersjö, Jennie Wallentin och verksjuristen Stina Fritjofsson deltagit.

Håkan Henrikson

Tomas Johansson